

על גאולת ישראל והאומות עיון במשנת הרב משה כלפון הכהן

הרב ד"ר חזי כהן

במאמרנו נעיין בדרשתו של רבי משה כלפון הכהן (הרמ"ך) על משה רבנו, ונעמוד על המגמה הכפולה שבחזון הגאולה שלו. על פי הרמ"ך, משה גילה התנגדות חריפה לכל מעשה עוול וסייע לכל אדם – גוי או יהודי. עמדתו המוסרית ניכרת בראש ובראשונה ברגישות עמוקה שגילה לסבלם של אחיו העבריים, ובסופו של התהליך אף סייע לנערות שנעשקו, על אף שהיו נכריות. ממשה רבנו למד הרמ"ך שאין להסתפק בתיקון ישראלי פנימי, אלא עלינו לשאוף לתיקון מלכות שדי כולה.

פתח דבר

הרגש הלאומי הוא יסוד בחיי האומה הישראלית. מאז ומעולם חלמו יהודים על שיבת ציון וייחלו "לשנה הבאה בירושלים". לאורך אלפיים שנות הגלות היו יחידים, ולעתים אף קבוצות, שהגשימו את החלום לעלות לארץ האבות. מהפך דרמטי בחיי עם ישראל התרחש עם ההתעוררות הלאומית שהתגבשה והפכה לתנועה הציונית. יהודי העולם נחלקו לכיתות כיתות: היו שתמכו בציונות, היו שהתנגדו לה, ורבים היו אדישים כלפיה. יהודי המזרח ורבני הספרדים תמכו רובם ככולם בהתעוררות הלאומית ואף השתתפו במפעל הציוני, על אף הסתייגותם מהיות הציונות תנועה חילונית, ומההיבטים בפעילותה שסתרו את תורת ישראל.

מיוחד במינו היה הרב משה כלפון הכהן (רמ"ך), שהיה ציוני נלהב. הרב כלפון הכהן (1874-1950) היה ראש רבני ג'רבה שבתוניסיה, פוסק ודיין, חיבר ספרים רבים בכל ענפי היהדות. חולל מהפכה באופי לימוד התורה בג'רבה, והעמיד תלמידים הרבה שעסקו בפסיקת הלכה.¹

* אני מודה לתלמידי אביעד עברון שקרא את כתב היד והעיר הערות והארות מועילות.
1 על דרכו בהכשרת פוסקי הלכה ראו ראובן מאמו, 'קווים מנחים לתהליך הכשרת מורי הוראה במשנתו החינוכית של הרב משה כלפון הכהן זצ"ל', המאיר לארץ, עמ' 459-465.

על גאולת ישראל והאומות

הרב כלפון הכהן תמך בתנועה הציונית בכל מאורו. לאחר ועידת סן רמו ואשרור הצהרת בלפור בידי חבר הלאומים (1920) קבע שמדובר בניצוצות הגאולה. הוא עודד עלייה לארץ ואף דאג לתמיכת הקהילה במבקשים לעלות, קרא לקניית קרקעות בארץ, פעל לתחיית השפה העברית ועוד.

לצד זאת, הרב כלפון הכהן ניסח חזון לשלום עולמי הכולל הקמת ממשלה עולמית. בחיבוריו תמך בהקמת חבר הלאומים ובית דין בין-לאומי שמקום מושבו – בירושלים.² הרב כלפון הכהן ביטא אפוא, בחייו ובכתביו, תפיסה הכוללת שני מוקדים: לאומי ואוניברסלי. הוא דיבר רבות על תקומת ישראל ותמך בתנועה הציונית בכל לבו, ובמקביל ביקש לקבוע שהגאולה השלמה תלויה בתיקון העולם כולו. במאמר זה נעמוד על המגמה הכפולה שבחזון הגאולה של רבי כלפון, באמצעות עיון בדרשה שנשא על ייחודו של משה רבנו.³

א. ארבע הפעולות

בתחילת ספר שמות (ב, יא-כב) מתארת התורה רצף אירועים שבהם פעל משה רבנו למניעת עוול, ונחלץ לעזרתו של החלש. רבי כלפון הכהן ביקש ללמוד מסיפורים אלה הנהגה כללית בדבר החובה להתערב ולסייע לכל אדם המצוי בצרה וזקוק להגנה. הוא מדגיש שמשה פעל כך עוד לפני התגלות ה' אליו, ללמדנו שתכונות אלו היו טבועות בו עוד מלידתו. התנהגותו באירועים אלה אינה נובעת מציות להוראת ה' (שתבוא רק בהמשך) אלא מקול פנימי, טבעי ומקודש. רמ"ך מונה ארבע פעולות של משה:

ארבעה פעולות אלה הנזכרים בפרשה זו אשר פעל משה רבינו עליו השלום, אשר עם היותו בבית המלכות הלך לראות מצב אחינו בית ישראל, והכאתו את המצרי אשר היה מכה את אחד מאחינו העברים, ותוכחתו לעברי הרשע המכה את רעהו והצלתו לשבע בנות כהן מדין מיד רועים חמסנים, מגידים ומודיעים לנו גודל רוממות נפשו של משה רבינו עליו השלום וטהרתו ואשר היה מוקדש מרחם ומהריון בעל נפש טהורה זכה וברה, מלא רוח גבורה אלהית, רם המעלה, אשר לא יוכל להביט אל העול והחמס, ומציל היה בכל מה שאפשר לו להציל את העברי הראשון מיד המצרי בראותו כי היה מכה אותו מכות מות ודן אותו כרודף להרוג כי לא היה אפשרי לו להצילו באופן אחר. וכן אחרי כן הוכיח את העברי המכה לאמר למה תכה רעך בראותו כי אין מכותיו מכות מות רק מכות אגרופיות ואינו בסוג רודף ולכן הוכיחו על פניו. וכן אחרי כן בראותו שבע בנות כהן מדין עשוקים מיד הרועים שם נפשו בכפו להצילם ולהושיעם ולגמול

2 לניתוח מעמיק על תרומתו של רמ"ך בסוגיה זו ראו עמוס ישראל-פליסהואור, דפנה חורב-בצלאל, 'גאולת האדם, העם והעולם: מנהיגות מקומית והגות בינלאומית של הרב כלפון משה הכהן מג'רבא', דיני ישראל כט (תשע"ג), עמ' 217-258. המאמר נסמך על מחקריהם הקודמים: דפנה חורב, תגובתו של הרב משה כלפון הכהן מג'רבא 1874-1950 למלחמת העולם הראשונה ולקמת חבר הלאומים, עבודה לתואר שני, אוניברסיטה העברית בירושלים – החוג למחשבת ישראל, 2008; עמוס ישראל-פליסהואור, יחס ההלכה למשפט הבינלאומי: ניתוח הפסיקה וניתוח תהליכי, עבודה לתואר דוקטור, אוניברסיטת תל אביב, 2012.

3 הדרשה שבה עסק בסיפורנו מצויה בספרו דרכי משה ח"א, פרשת שמות; פורסם גם במסורת בעידן המודרני, בעריכת הרב יצחק שוראקי, סדרת 'עם הספר', תל אביב תשס"ט, עמ' 115-117.

עוד עמהם טובה להשקות את צאנם עם כי אינם מבית ישראל. וכל זה היה טרם נתייחד אליו הדיבור ולהיות אב וארון הנביאים.

(דרכי משה ח"א, פרשת שמות)⁴

לדברי הרב כלפון, משה לא יכול לסבול עוול וחמס ועל כן ביקש לסייע לעשוקים ככל יכולתו: בתחילה הציל עברי מפני מצרי, אחר כך גער ברשע שהרביץ לחברו, ולבסוף גירש את הרועים שעשקו את בנות רעואל בבאר המים ואף השקה את צאנן. רמ"ך מחדש שהפעולה הראשונה של גילוי רגישות מוסרית עליונה הייתה בעצם יציאתו מן הארמון.

הפעולה הראשונה: היציאה מהארמון (ב, יא)

הרב כלפון רואה כבר בעצם יציאת משה מן הארמון לראות את אחיו בסבלותם מעשה רב משמעות: "אשר עם היותו בבית המלכות הלך לראות מצב אחינו בית ישראל". לדבריו, גדולתו של משה באה לידי ביטוי בכך שיצא לחפש אחר עוול שיש לתקנו, ולא ישב ספון בארמון בת פרעה. לראייה תפקיד מרכזי בסיפור. משה ביקש לראות את אחיו בסבלותם, ובכל פעם שראה עוול דאג לתקנו. אין מדובר באדם שנפגש בדרך המקרה בפשע ובחר למנעו, אלא באיש מוסרי ובעל יוזמה אשר פעל במודע ובמכוון לאתר את אחיו הסובלים ולהקל עליהם. אם כן, היציאה מן הארמון וחוש הראייה המוסרי המפותח מלמדים על הרגש הלאומי הבווער בקרבו של משה רבנו ועל השתוקקותו לסייע לבני עמו.

התערבות משולשת למען הסובלים

בדרשתו מבאר רבי כלפון את שלושת האירועים. לטענתו, משה מגלה רגישות גדולה לבני עמו הנאנקים תחת השעבוד המצרי, אך מגיב לכל עוול באשר הוא, בלא כל התחשבות בזהות התוקף או הקורבן, יהודי או גוי. בתחילה פעל להצלת עברי מפני מצרי, אך לבסוף התערב גם כשהעוול נעשה בידי רועים גויים כלפי בנות רעואל הנוכריות. על מנת לעמוד על עומק דבריו ננגיד את דרשתו לפירושו של ספורנו, אשר לשיטתו המפתח להתערבותו של משה הוא לאומי בלבד.

1. מצרי מכה עברי (ב, יא-יב)

כשיצא משה מן הארמון ראה מצרי מכה עברי, התערב והרג את המצרי. ספורנו מסביר: "ומצד האחוה התעורר להנקם" (פסוק יא). לדידו, משה הרג את המצרי משום רגש הנקם שהתעורר בו מצד הלאומיות והשעבוד המתמשך, בלא קשר לעוצמת הפגיעה הנקודתית. לעומתו, רמ"ך מסביר את תגובתו באלומות הקשה שהפגין המצרי אשר עמד לרצוח את העברי:

ומציל היה בכל מה שאפשר לו להציל את העברי הראשון מיד המצרי בראותו כי היה מכה אותו מכות מות ודן אותו כרודף להרוג כי לא היה אפשרי לו להצילו באופן אחר.

לפי דעתו, התיאור "איש מצרי מכה איש עברי מאָחיו" פירושו מכות רצחניות, מעשה שאילץ את משה להורגו כדין רודף על מנת להצילו ממוות ודאי. זוהי תגובה הכרחית למניעת רצח העומד להתרחש לנגד עיניו, ואשר לא ניתן היה למנעו באמצעי אחר. רמ"ך רואה במעשיו של משה שילוב של שני עקרונות; משה יוצא לקראת אחיו ומבקש

4 פורסם גם במסורת בעידן המודרני, בעריכת הרב יצחק שוראקי, סדרת 'עם הספר', ישראל תשס"ט, עמ' 115-117.

על גאולת ישראל והאומות

לסייע להם, אך אופי תגובתו מותאם למעשיו של המצרי, ואינו נקבע לפי זהותו הלאומית.

2. שני עברים ניצים (ב, יג-יד)

גם ביום השני יוצא משה רבנו ורואה מעשה עוולה, וגם הפעם ממהר להגיב. נאמן לשיטתו, מבחין ספורנו בין האירועים על רקע לאומי. לדבריו, במפגש עם שני הניצים משה מסתפק בתוכחה (ואינו הורג את הרשע) משום שהם עבריים, "מפני היות כל אחד מהם אחיו לא התעורר להנקם, אבל הוכיח במישור" (פסוק יג). כלומר, הפער בין שתי הסצנות נעוץ בזהות הפוגע: כשמדובר במצרי – משה הורגו, וכשמדובר בעברי – הוא מסתפק בתוכחה.

רמ"ך מבחין בין האירועים בדרך אחרת. העבריים "ניצים", כלומר רבים זה עם זה; מדובר בקטטה, אך לא כזו המסכנת חיים. לדבריו, משה מגיב באופן מידתי ומסתפק בגערה ברשע:

וכן אחרי כן הוכיח את העברי המכה לאמר למה תכה רעך בראותו כי אין מכותיו מכות מות רק מכות אגרופיות ואינו בסוג רודף ולכן הוכיחו על פניו.

לדעתו, עצם התערבותו נובעת מדאגתו לאחיו, ואילו אופי התגובה תלוי בעוצמת הפשע.

3. הרועים המדיינים מגרשים את בנות רעואל (ב, טז-יז)

הסצנה השלישית, ליד הבאר במדין, משתלבת היטב בגישתו של רמ"ך ופחות מתיישבת לפי שיטתו של ספורנו, הטוען שהמניע להתערבותו הוא תמיד לאומי. אמנם אין הוא יכול להתעלם מעצם התערבותו למען בנות רעואל, אך הוא מטשטש נקודה זו ומבליט את תגובתו הרפה של משה, שאותה הוא תולה בכך שמדובר בנוכרים

כהיות שני בעלי הריב נכרים לא התעורר להנקם, גם לא הקפיד לישר ארחותם בתוכחות מוסר, רק קם להושיע את העשוקים מיד עושקיהם.

בניגוד לכך סובר רמ"ך, שמשה שונא עוול באשר הוא ועל כן אינו יכול לשתוק גם למראה הרועים המדיינים הפוגעים בבנות רעואל כהן מדין. העובדה שהפוגעים והקורבנות הם גויים אינה גורמת למשה לדום:

וכן אחרי כן בראותו שבע בנות כהן מדין עשוקים מיד הרועים שם נפשו בכפו להצילם ולהושיעם ולגמול עוד עמהם טובה להשקות את צאנם עם כי אינם מבית ישראל.

מן הסיפור למד הרב משה כלפון הכהן כמה מאפיינים של משה רבנו:

ראשית, משה שונא כל צורה של עוול. גם אם הפגיעה היא באחד מאחיו העבריים וגם אם היא נעשית בידי גויים כלפי גויים, הוא אינו יכול לשתוק ופועל למניעתה. זהו מעין אינסטינקט טבעי שאינו נותן לו מנוח ומכריח אותו לפעול גם במצבים קשים. משה יוזם ומתמיד בהתנגדותו לעוולות – הוא מגיב שוב ושוב על מנת למנוע אותן. היציאה מן הארמון היא מעשה מופלא כשלעצמו והיא מבטאת יוזמה ואכפתיות: הוא אינו פוגש את הרשע בדרך המקרה, אלא חותר למגע עמו על מנת למגר. משה פעל באופן עצמאי ולא בעקבות צו ה' – ומכאן שמידה זו טבועה בו.

שנית, משה נאמן לעמו. מתוך מודעות לזהותו העברית הוא יצא מן הארמון המוגן לראות את אחיו בשעבודם. משראה שאין איש שסייע לאחיו העברי שאותו ביקש המצרי לרצוח, נפנה והרג את המצרי. בכך הכריע שזהותו העברית גוברת על היותו בן חסות מצרית.

שלישית, משה רבנו נוהג במידתיות – הוא מתאים את מעשיו לפשע. יש והוא הורג את העומד לרצוח כדין רודף; יש שהוא רק גוער ברשע המתקוטט עם חברו; ויש שהוא אינו מסתפק בגירוש הפוגע אלא מתמקד בטיפול בנפגע.

ב. מעשה אבות סימן לבנים

רמ"ך רואה בתורה ספר הדרכה, ועל כן מבקש להפיק מן הסיפור הנחיה לימיו שלו, בבחינת 'מעשה אבות סימן לבנים'. לדעתו, על כל יהודי, ועל העם היהודי כולו, ללכת בעקבותיו של משה רבנו: בדומה להריגת המצרי שהכה את העברי – עלינו להתערב בכל מקרה שבו גויים מנסים לפגוע ביהודים; בדומה לגערה ברשע כשמצא שני עברים ניצים – מוטלת עלינו החובה להתערב בכל מצב שבו יהודים פוגעים ביהודים; וכשם שפעל כנגד הרועים המדיינים הפוגעים בכנות רעואל המדייניות – אנו מחוייבים להתערב בכל אירוע של עוולה, גם אם מדובר בגויים הפוגעים בגויים.

בסוף דבריו הוא מפתיע ולומד לקח נוסף מן הסיפור:

ועוד זאת יתירה שגם בהיות העושק איש מאחינו בית ישראל והנעשק נכרי ראוי גם כן בבוא מעשה כזה (עם כי רחוק זה מאד מן המציאות) לעמוד לימין הנעשק כי תועבת ה' כל עושה עול. ובצדק וביושר מתכונן כל העולם כולו.

רמ"ך אינו מסתפק בשלושת המקרים שלמדנו ממשה רבנו, וטוען שהפרשה מלמדת על חובת התערבות גם במקרה רביעי: יהודי הפוגע בגוי. אם שנאת העוול היא העומדת במוקד, הרי שאין זה משנה כלל מי הפוגע ומי הקורבן. מובן שמקרה שכזה לא הופיע בתורה, שכן עם ישראל היה תחת שעבוד מצרי. רמ"ך מציין שגם בימיו מקרה שכזה אינו שכיח, שכן היהודים מצויים תחת שלטון הגויים ברחבי תבל, אך המסר בעינו עומד: יש לגלות רגישות מוסרית כלפי האחר באשר הוא.

לדברי רמ"ך, על האדם לעשות מאמצים כבירים על ידי פנייה לשלטונות, העמדת עורך דין או גיוס תמיכה פוליטית כנגד העושקים. בכך הוא מתרגם את פעולותיו של משה לעולם המודרני ומסתפק בפעולות אזרחיות, פוליטיות ומשפטיות:

ועם כי לא כל העתים שוות ואי אפשר בזמנינו זה לעשות כמעשיהם, על כל פנים ראוי והגון ומצווה וחובה לנהל את הנעשק בכל מחסוריו ולעמוד לימינו ולהקריב את משפטו לפני הממשלה ירום הודה עד כי יצא כנגדה צדקו ואמתו.

רמ"ך תוקף בחריפות את הנמנעים מלסייע בטענה שהעוול אינו נוגע להם ושהם עלולים להיפגע אם יסייעו לעשוק. הוא מבקר את שתיתקם ורואה בכך סטייה מדרכה של התורה וסכנה עמוקה לקיום החברה:

כי עין רואה ואזן שומעת כל מקום שהעושק והחמס רבים, הישוב המדיני הולך לאחור ולא לפנים. וכל מקום שהצדק והיושר רבים, הישוב המדיני הולך לפנים ולא לאחור. וכפי רוב העושק והחמס כן הישוב המדיני הולך לאחור ברגלים ממהרות. וסוף אותה העיר לרדת מטה מטה אם מצד הטבע והאנושיות, אם מצד ההשגחה האלהית הסובבת ושוררת בכל העולם ומלואו. ומעשה סדום יוכיח [...]

ומן האמור יש ללמוד גם כן שגם בהיות האדם בהשקט ובטחה שלום ונחת באהלו ועושר וכבוד סביבו ודבריו נשמעים אצל הממשלה אל יהיה חושב בלבבו לאמר הנה שלום באהלי ומאי איכפת לי בזולתי מן אחי או מן כל העולם כולו. וכן אל יחשוב בלבבו לאמר שמא על ידי זה שאני מתטפל בעסקי זולתי פן יבולע לי ויהיה לי איזה

על גאולת ישראל והאומות

הפסד ממוני או גופני או לא יהיו עוד דברי נשמעים אצל הממשלה ואבירתי ואבירתי חברי אבירתי קודמת וכיוצא. כי לא יאמר כזאת רק מי שהוא בעל נפש לא טהורה.

לדבריו, זו חובה דתית שעל המאמין לקיים, ושאלם לא יקיימה הרי שה' ייפרע ממנו. רמ"ך מגייס את פועלן של דמויות המופת אברהם אבינו בסדום ומשה רבנו במצרים ללמדנו על החובה להתערב למען הזולת. הוא דורש באופן מרחיב את הפסוק "וּבְעֶרְתָּ הָרֶעַ מִמֶּנֶּה" המופיע כמה פעמים בספר דברים. בפשט הדברים מדובר ברצון לבער את הרע מישראל, אך רמ"ך מתייחס לעולם כולו! כמדומני, שבעיניו המונח 'קְרָבָה' שינה את משמעותו בעולם המודרני, וכעת כוונתו לכלל האנושות.

יש לשים לב כי בדבריו הוא משלב טיעונים תורניים עם טיעונים רציונאליים, שכן הוא מבקש להבהיר שנכון לעשות כן הן על פי דעת התורה והן על פי ההיגיון האנושי. בכך הוא מבטא את תפיסתו כי לצד המטען הייחודי של עם ישראל, הבא לידי ביטוי בתורתו, הרי שהוא שותף עם שאר האומות וחולק עמם תבונה אוניברסלית המחייבת דחיית עוול.

ג. ניצוצות הגאולה – תקומת ישראל וגאולת העולם

יסוד כפול זה מצוי לאורך כל כתביו של הרב משה כלפון הכהן. דבריו על גאולת ישראל נפרשים בכל ספריו ודרשותיו, עד שאין צריך לפרטם. בתחום הבין-לאומי החל לעסוק בינו לבין עצמו בעקבות מלחמת יפן-רוסיה ב-1905 (!). ההרוגים הרבים עוררו אצלו מחשבות על הצורך בשינוי פוליטי כלל עולמי ועל פיתוח מנגנונים לפתרון סכסוכים בדרכי שלום. מאוחר יותר החל לדרוש ברבים בתחום זה. בדרשות שנשא בשנים 1919-1921 הסביר את הצורך לעסוק במשפט בין-לאומי,⁵ ועם השנים אף ניסח הצעה מפורטת ומעשית להקמת ממשלה עולמית ולכינון משפט בין-לאומי.⁶ נדגים זאת בדרשה שנשא בעניין ניצוצות הגאולה.⁷ מאמר זה נכתב שנים מספר לאחר הצהרת בלפור, ובו הוא מונה עשרה סימנים ל'ניצוצות הגאולה'. את ניצוצות הגאולה ניתן לחלק לשתי קבוצות: הראשונה במישור הלאומי, והשנייה – במישור הבין-לאומי. נציין כמה מהם. במישור הלאומי: הטבת מצבו האזרחי של היהודי בארצות תבל המפותחות, פוריות הארץ עם שיבת ציון, תחיית השפה העברית, קיבוץ גלויות, התפתחות היישוב היהודי והצהרת בלפור. במישור הבין-לאומי: התפתחות טכנולוגית של אמצעי התחבורה והתקשורת (קישור, מטוסים ואניות, מברקים ורדיו) וייסוד חבר הלאומים שייעודו הוא מניעת מלחמות. האבחנה במאמרנו היא מעט מלאכותית, שכן רמ"ך מציין את סימני הגאולה בערבובייה, כביכול הוא מבקש לומר שיש לראותם כמכלול שלם של תמורות חיוביות המביאות יחד לגאולת ישראל והעולם. נדמה, כי אחד הסעיפים המפתיעים בדרשה זו עוסק בהתפתחות התקשורת והתחבורה. נביא את דבריו בסעיף ד, כלשונם:

5 דרכי משה, ח"ב, וישב, עמ' ריח-ריט; פורסם גם בספר מסורת בעידן המודרני, בסדרת 'עם הספר', עמ' 141.

6 ויקהל משה, עמ' 23-31; פורסם גם בספר מסורת בעידן המודרני, בסדרת 'עם הספר', עמ' 142-150. לניתוח מעמיק על תרומתו של רמ"ך בסוגיה זו ראו ישראל-פליסהאור וחורב-בצלאל (לעיל הע' 1) עמ' 217-258.

7 דרכי משה, ח"א, נצבים, עמ' קעו-קף; פורסם גם בספר מסורת בעידן המודרני, בסדרת 'עם הספר', עמ' 134-138.

סלילת הדרכים והמצאת המכוונות הקיטוריות ליבשה, לים, ולאוויר, אשר מיום ליום הולכים ומתרבים להקריב המרוחקים בזרוע לקיים מה שנאמר "מִי־אֵלֶּה כְּעַבְדְּ תַעֲוִפִּינָה וְכִיּוֹנִים אֶל־אַרְבְּתֵיהֶם" (ישעיהו ס, ח). ובכלל זה המבריקים אשר נתחדשו על ידי "הראדיו" וכיוצא להשמיע ולהודיע מה שבצד זה אל קצהו השני שבסוף העולם.

אין כל ספק שההמצאות הטכנולוגיות המאפשרות תנועה ומפגש בין רחוקים ובמיוחד המצאת הרדיו מאפשרים חיים נוחים יותר, אך מדוע הוא מונה אותם כסימני הגאולה? סבורני כי אצל רמ"ך דווקא סעיף זה הוא המעיד על הכלל. אמצעי התקשורת ההולכים ומתעצמים משנים את פני העולם, ההופך יותר ויותר לכפר גלובלי קטן. המידע המגיע במהירות מקצוות תבל מחייב שינוי במעמד האדם והאומות. המצאת כלי התעופה והתחבורה וכן תקשורת ההמונים באמצעות הרדיו יצרו אוטוסטרדת מידע המחייבת את כלל האומות לסייע לכל עם המצוי במצוקה, אפילו הוא שוכן במרחק גדול מבחינה פיזית. הערבות ההדדית היא כעת כלל עולמית, ושלוש עולמי הופך לאפשרות ריאלית ולחובה דתית. נדמה, כי רמ"ך רואה בהתפתחות העולם בסיס לעליית מדרגה רוחנית, וזאת במידה שיעשה בה שימוש נכון. כזכור, הרב כלפון דרש באופן מרחיב את הפסוק "וּבְעֵרְתָּ הָרַע מִקְרָבְךָ" שעסק במקורו ברצון לבער את הרע מישראל, ואילו בדרשתו הוא עוסק בעולם כולו. אכן, השינוי במציאות מחייב מימוש של חזון גדול יותר, הכולל את תיקון העולם כולו.

ד. ממשה עד משה

משה הוא רבם של ישראל, ובמעשיו הוא מפלס דרך בעבודת ה'. משה מגלה רגישות עמוקה לסבלם של אחיו העבריים, אך גם לסבלם של נוכרים. עיון בכתביו של רמ"ך מעלה שביקש ר' משה ללמוד ממשה רבנו על החובה לסייע לכל אדם – גוי או יהודי, ובאותו האופן אין להסתפק בתיקון ישראלי פנימי אלא לשאוף לתקן את מלכות שדי כולה. לשם כך הציג רמ"ך חזון שיטתי המשלב עשייה ציונית עם תיקון עולם.

נדמה כי אחת הדילמות הגדולות בדורנו היא שאלת הלאומיות והאוניברסליות. המתח הרב בין העמדות השונות הוא כה רב, עד שנדמה שאינם יכולים לדור בכפיפה אחת ורבים מעובדי ה' נוטים אל הלאומיות ומוותרים על תיקון המרחב הכלל עולמי. באופן אחר יש האוחזים בכמיהה לאוניברסליות באופן בלעדי ומבקשים לטשטש כל סממן לאומי. דווקא בימים אלה קולו של הרב כלפון צריך להישמע בגאון: ציונות ואוניברסליות הלוך ילכו יחדיו!